

Elsa Sjöholm

Replik till Birgit Sawyer

1

Är det möjligt att använda runstenarna som källa till arvsrätten? Det var frågan jag ställde i förra numret av *Scandia* med anledning av Birgit Sawyers skrivelser i ämnet. Svaret blev nej, med reservation för ett litet antal stenar "av Hillersjötyp".

Sawyer frågar nu varför inte övriga runinskrifter kan ha haft samma bevisvärde som Hillersjöstenen. Frågan visar att Sawyer inte har förstått kärnpunkten i min kritik.

Det jag säger om Hillersjöstenens bevisvärde gäller uttryckligen vad som hänt i förflutna tiden från inskriftens tillkomst räknat. Inskriften vill visa att gården kommit i denna släkts eller släktgrens händer på laga sätt. Och bevisvärdet ligger *enbart* i att inga personer från den tiden kan antas ha levat kvar och kunnat vittna om motsatsen.

Detta är något helt annat än den aktuella situationen vid ett dödsfall, då kvarlåtenskapen ska delas. Då finns personer som konkurrerar om arvet och som kan framlägga bevis och motbevis. Blir det strid om arvet måste en domstol avgöra saken.

Sawyer har inte förstått denna grundläggande skillnad.

Det beror på att hon inte vet hur en rättsordning fungerar. I min artikel påtalade jag det juridiskt absurda i att Sawyer låter stenresarna "tillämpa" lagen, vilket är en uppgift för domaren. I sitt svar envisas hon med detta: stenresarna har "tillämpat vad de politiskt tongivande i resp. bygd anbefallde".

Ingen kan bevisa sin arvsrätt genom att skriva sitt namn på en sten! Det går inte idag och det gick inte på den tiden heller! Detta är det avgörande skälet mot Sawyers teori att stenarna restes för att bevisa arvs- och egendomsrätt efter den döde!

Nu verkar det emellertid som om Sawyer är på reträtt från sin egen teori: "vad jag sagt är att stenresarmönstret i stort *avspeglar* rådande arvs- och egendomsförhållanden", säger hon i sitt svar. "Avspeglingsteorin" är emellertid lika omöjlig den, det har jag visat i min första artikel. Och den duger definitivt inte som förklaring till "runstensmodets uppkomst". Därmed faller också Sawyers försök att ge en sådan övergripande förklaring.

Den enkla sanningen är att runstenarna — utom "Hillersjöstenarna" — inte ger mer besked om arvsrätten än vad vi kan gissa oss till. De flesta som reste sten hörde till den närmaste familjekretsen och sådana personer brukar ärva. Men europeisk rätt, som finns i skriven form sedan åtminstone 600-talet, visar ett otal arvsrättsliga kombinationer. Vilken eller vilka som gällde här kan vi inte utläsa ur runstensmaterialet.

2

För att rädda sig undan min kritik försöker Sawyer visa att jag skulle vara ute för att skydda mina egna intressen. Även om jag nu skulle ha ett sådant motiv är det naturligtvis inte detta som är avgörande utan de sakliga skälen.

Sawyers bevis för motivet är följande. I min bok *Sveriges medeltidslagar* visar jag att det allmänuropeiska juridiska formspråket recipierades i nordisk rätt med kyrkans etablering i Norden. Denna etablering förlägger Sawyer på alldeles egen hand till "i Sveriges fall så sent som på 1200-talet". Nu menar Sawyer att hon har visat att det redan under vikingatiden fanns "flera av de arvsprinciper, som senare slås fast i de medeltida lagarna". Jag skulle alltså ha haft fel ifråga om receptionen.

Sawyers påstående att kyrkan etablerades i Sverige först på 1200-talet är en nyhet för historieforskningen. Här kan hon verkligen påstå sig vara originell! Jag följer den gängse uppfattningen och antar att detta skedde senast på 1000-talet. Ingenstans har jag heller uttalat att Upplandslagens arvsregler skulle ha reciperats "först under 1200-talet". Det finns inget faktaunderlag alls för det påstådda motivet.

Sawyer demonstrerar än en gång sin gedigna okunnighet i juridik när hon talar om olika arvsprinciper och om bakarvet. Hon tror tydligen att detta sistnämnda är något som befordrar en splittring av arvet. Men bakarv betyder bara att arvet går bakåt i släkten, det säger ingenting om hur många som ärvde samtidigt.

Hon menar också att det är viktigt att fastslå "att principen om bakarv *har* tillämpats i 1000-talets Uppland".

Vad är det som är så märkligt med det? Bakarv finns i bibeln och i de äldsta kontinentala lagarna liksom i senare rätt. Det är den självklara arvgången när den avlidne saknar såväl egna avkomlingar som syskon. I många lagar tar dessutom fadern alt. bägge föräldrarna arv före den avlidnes syskon.

3

Sawyer vill helst tala om annat än vad min artikel handlade om. Hon drar därför upp min inlaga till HSRF för fem år sedan. Den har inget med saken att göra men Sawyers framställning måste bemötas och jag börjar från början.

Omkring år 1980 lärde jag ut elementa om medeltidslagarna till Birgit på begäran av hennes dåvarande handledare Gunnar Qvist. 1983 framträder hon som expert på samma ämne i en artikel i *Forskning och Framsteg*. I ingressen får vi reda på att "Birgit Sawyer presenterar här en ny syn på rättshistoria och på vad landskapslagarna lär oss om kvinnlig arvsrätt".²

Det är mycket litet i denna artikel som är Sawyers eget. Här finns faktafel och förvanskningar som jag av utrymmesskäl förbigår. Det lilla som Sawyer själv åstadkommit är å andra sidan häpnadsväckande.

Angående källmaterialet säger hon, att "de flesta av oss (är) hänvisade till utgåvor som är präglade av den traditionella rättsuppfattningen". Det är inte bara kommentaren utan själva översättningen som "är genomsyrad av deras (översättarnas) synsätt. Vi måste därför hålla god kontakt med språkforskare för att kunna bilda oss en egen uppfattning om vad lagreglerna egentligen betyder". (s. 13—14)

Juristen Åke Holmbäck och språkforskaren Elias Wessén har alltså enligt Sawyer gett en inadekvat översättning av handskrifterna. Vilka språkforskare skulle då kunna ge den rätta översättningen?

Att den egna uppfattningen måste grundas på ett självständigt studium av handskrifterna med alla dess varianter, så som de återges i Schlyters utgåva, har alltså inte fallit Sawyer in. Hennes attityd till källmaterialet är ovetenskaplig.

Men Sawyer har tydligen inte heller läst översättningen, eftersom hon fantiserar ihop en arvsordning för Gutalagen, enligt vilken endast äldste sonen får arva. Det vore sensationellt om det vore sant, Gutalagen skulle då ensam av alla nordiska medeltidslagar ha en sådan arvsordning! Istället anger lagen mycket klart att alla söner ärver lika. Den ger dessutom utförliga anvisningar om hur omyndiga söners lott ska skyddas. (GL 20)

Att hon inte heller har läst texterna till övriga lagar framgår på flera sätt. Hon har tydligen tagit genvägen över litteraturen, särskilt mina skrifter, som hon delvis grovt har missuppfattat. Rättshistorikern Birgit Sawyer är en bluff!

Ovannämnda uppsats anför som en särskild merit, to m två gånger, när Sawyer 1986 ansöker om bidrag från HSFR för projektet "Arvs- och egendomsförhållanden i Skandinavien omkr. 1000—omkr. 1350".

I Sawyers projekt ingår landskapslagarna som en central del. "Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att projektet i sig bör kunna leda till en ny värdering av våra land-(skap)slagar, både som normer och som historiska källor".

Jag bortser här från Sawyers säregna indelning av materialet i normer och historiska källor. Sawyer var väl medveten om att jag sedan flera år tillbaka arbetade på uppgiften att på ett nytt sätt använda medeltidslagarna som historiska källor. Nu ville hon konkurrera och det hade hon givetvis rätt till. Men jag hade redan fått ett treårigt anslag för mitt projekt och sökte förlängning. Jag ansåg mig å min sida ha rätt att påpeka, att en satsning på Sawyer skulle betyda en vetenskaplig helomvändning från rådets sida.

Det var ett ovanligt steg men situationen var också ovanlig. De historiker som bedömer ansökningarna till HSFR är säkert mycket kompetenta på sina områden. Men jag vet av erfarenhet att många svenska historiker står främmande för juridiken och rättshistorien. Och utgången av saken visar att jag hade rätt i mina farhågor.

För att läsaren ska kunna bedöma saken ska jag anföra några huvudpunkter i Sawyers projekt. När det gäller den kvinnliga arvsrätten vill Sawyer visa att det hon kallar "princip A" (= ingen arvsrätt alls för kvinnor) och "princip B" (= hälften mot broder) inte var till tiden följande på varandra utan samtidigt konkurrerande principer.

Först slår hon fast följande:

"Alldeles oavsett vår bristande kunskap om vilka lagar, som egentligen är äldre resp. yngre är i ett skandinaviskt perspektiv flera av de lagar, som innehåller princip A (de norska samt Äldre Västgötalagen, Dalalagen och Gutalagen) *yngre* än dem som innehåller princip B (alla danska, Magnus Lagaböters landslov, övriga svenska landskapslagar samt Magnus Erikssons allmänna landslag)."

Alltså: fast vi inte vet någonting om lagarnas ålder, så vet vi att vissa lagar är yngre än övriga! Äldre Västgötalagen är exempelvis yngre än landslagen!

Något belägg för det sistnämnda, milt sagt sensationella påståendet, ges självfallet inte. Det är inte resultatet av någon felskrivning. Kursiveringen är Sawyers egen. Samma sak sägs också i artikeln.

Den fråga som Sawyer avser att besvara formuleras sålunda: "Var principerna A och B i själva verket samtida och konkurrerande principer, införda för att möta den växande centralmaktens, speciellt kyrkans, krav på släktjord?"

Två helt olika arvsordningar ska alltså ha införts för att möta samma krav! Detta är projektets huvudfråga vad gäller lagdelen.

För att ytterligare förvirra det hela har Sawyer tidigare infört ett moment, som hon hämtat från mina skrifter i ämnet, nämligen hemgiftens betydelse som förtida arv och betydelsen av lagfästa kvotdelar.³ Sawyer erkänner nu, att hon använt mina tankar men påstår att detta skett med "noggranna referenser" till mig. Sanningen är att det saknas alla referenser till tidigare forskning, både min och andras, i hennes projektbeskrivning.⁴

Nu gäller inte mitt bekymmer i första hand Sawyers plagiat. Projektet om lagarna är så stolligt att det aldrig kan genomföras. Såvitt jag vet har Sawyer heller inte publicerat något om sin lagforskning. Det bekymmersamma är att våra snålt tilltagna forskningspengar har använts till sådan gallimatias.

De övriga momenten i projektet är lika tokiga. Sawyer vill undersöka diplomerna för att

få veta "vilka arvsregler som egentligen tillämpades". I min inlaga påtalar jag att arvsreglerna då liksom nu inte var tvingande. Det betyder att parterna kunde avtala om vilken delning de ville. Av sådana avtal kan således inte sluta till skriven lag. Det tredje momentet slutligen är undersökningen av runstenarna som "arvsdokument".

Sawyer påstår att jag har gått "bakom ryggen" på henne och att hon inte fått "en sportslig chans" att bemöta mig. Sanningen är att inlagan var offentlig handling och att Sawyer fick tillfälle att bemöta den.

5

Sawyer påstår vidare att jag drivs av motvilja mot kvinnohistoria. Sanningen är att det är jag som initierade professuren i kvinnohistoria genom en debattartikel i *DN* "Kvinnan har rätt till sin historia", där jag efterlyste en sådan tjänst. (16.12.77) Artikeln användes ordagrant i den motion till riksdagen från samtliga partiernas kvinnoorganisationer, som sedan ledde till inrättandet av professuren.⁵ Däremot drivs jag av motvilja mot dålig forskning. Birgit Sawyer sökte professuren när den blev ledig häromåret. Jag skulle djupt beklaga om mitt initiativ till ökad forskning om kvinnornas historia skulle gynna arbeten som vetenskapligt inte håller måttet.

6

Det här fallet visar hur nödvändigt det är att historiker skaffar sig juridisk kunskap och att rättshistoria blir en fungerande del av allmänhistorien. Det gäller inte minst att forskningsråden utökar sin kompetens på detta område.

Samtidigt hyser jag en viss beundran för det födgeni som Birgit Sawyer demonstrerat vid sin vetenskapliga köpenickiad bland lagar och runstenar. Världen vill bedragas heter det. Det gäller tydligen också den vetenskapliga världen.

Noter

1. Detta gäller all rättsordning värd namnet. Dateringen av inskrifterna har således ingen betydelse i sammanhanget, inte heller Sawyers felaktiga påstående att det inte finns några inskrifter yngre än 1100-talet.
2. *Forskning och Framsteg*, 1983:8.
3. Jag har utom i min senaste bok behandlat arvsrätten i artikeln "Några arvsrättsliga problem i de svenska medeltidslagarna", *Scandia* 1968, och i *Gesetze als Quellen mittelalterlicher Geschichte des Nordens*, 1976.
4. Det skulle dock inte förvåna mig det minsta om Sawyer menar att det är tillräckligt att hon i ett par fall omnämmer mig i artikeln i *Forskning och Framsteg*. Denna artikel lämpar sig väl som underlag för ett seminarium i ämnet "Konsten att plagiera". Man omnämmer den bestulne på strategiska punkter och framställer resten av hans idéer på ett sådant sätt, att den oinitierade läsaren tror att det är ens egna resultat. Den bestulne blir av med kostym och överrock men får behålla hatt och handskar, det är modellen. Man kan då alltid försvara sig med att man hänvisat till den fina hatten.

Men på vissa punkter har Sawyer gått för långt. På tal om innebörden av lagen om dottrarnas arvsrätt framhåller hon som sin upptäckt, att "man tycks ha glömt bort att kvinnor som gifte sig alltid fått en hemgift. Den kunde många gånger ha varit större än det arv som sedan blev kvar åt hennes bröder. Att kvinnor nu fick ärva hälften av vad männen ärver tycks här endast ha förbättrat de ogifta kvinnornas ställning" (s. 17) Samma sak sägs i projektet.

I *Gesetze als Quellen* har jag nästan ordagrant sagt detsamma. Jag konstaterar att införandet av legala kvoter inte i det individuella fallet behövde betyda att en dotters arvsrätt blev bättre. "Man hat dabei völlig übersehen, dass sie bei ihrer Heirat mit einer Mitgift versehen wurde, die grösser sein konnte als das, was für einen jüngeren Sohn übrig blieb... Dagegen durfte dies eine erhöhte Sicherheit für die unverheiratete Frau bedeutet haben". (s. 176—77)

Sawyer känner mycket väl till denna bok.

5. Jag framlade två förslag. 1. inrätta en renodlad professur i kvinnohistoria. 2. förse några av existerande professurer med tillägget, att sökande med ett kvalificerat arbete om kvinnornas liv ska ha företräde. Jag själv förordade det senare alternativet. Men vid ett personligt möte med dåvarande ordföranden i socialdemokratiska kvinnoförbundet, Lisa Mattson, fick jag klart för mig, att riksdagskvinnorna endast ville satsa på det förstnämnda alternativet. Jag är fortfarande benägen att tro att det sistnämnda hade varit den bättre lösningen.